

ANDRZEJ BUCZYŁO

<https://orcid.org/0000-0001-5497-7421>

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

ZASTAWY JAGIELLOŃSKIE NA MAZOWSZU DO 1506 ROKU – ZARYS PROBLEMATYKI*

Zarys treści: Artykuł dotyczy zastawów dóbr monarszych dokonanych przez trzech władców z dynastii Jagiellonów (Kazimierza IV, Jana Olbrachta oraz Aleksandra Jagiellończyka) w częściach Mazowsza, które zostały włączone do Korony w XV w. Nacisk położony został na próbę szerszego spojrzenia na prowadzoną przez tych władców politykę zastawów.

Content outline: The article concerns the pledging of royal property by three rulers from the Jagiellonian dynasty (Casimir IV Jagiellon, John I Albert and Alexander Jagiellon) in parts of Mazovia that were incorporated into the Kingdom of Poland in the 15th century. Emphasis is placed on attempting to take a broader view of the policy of pledging pursued by these rulers.

Słowa kluczowe: zastawy królewskie, Mazowsze, Kazimierz Jagiellończyk, Jan Olbracht, Aleksander Jagiellończyk, Jagiellonowie, województwo płockie, województwo rawskie

Keywords: royal pledges, Mazovia, Casimir IV Jagiellon, John I Albert, Alexander Jagiellon, the Jagiellonian dynasty, Płock voivodeship, Rawa voivodeship

Pod wieloma względami, badania nad zastawami królewskimi na Mazowszu mają swoją specyfikę i odrębny status od tych występujących na innych ziemiach koronnych. Wpływ na to miały uwarunkowania

* Artykuł powstał w wyniku prac nad bazą danych „Zastawy dóbr królewskich w Koronie w czasach Jagiellońskich do 1504 r.” (<https://zastawydobrkrólewskich.pth.net.pl/app/pledge/list>), opracowaną w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą NPRH w latach 2017–2024, nr projektu 0468/NPRH5/h30/84/2017 „Epoka jagiellońska i jej dziedzictwo w I Rzeczypospolitej do 1795 roku. Problematyka gospodarcza i społeczna”.

historyczne. Mazowsze przez bardzo długi okres czasu było niezależne, pozostając w rękach dynastii Piastów, a jego część zachowała odrębność aż do 1525 r.

W niniejszym artykule chciałbym przyjrzeć się zastawom królewskim w tych dzielnicach Mazowsza, które znalazły się we władztwie Jagiellonów przed 1506 r. Świadomie zrezygnowałem z opisywania wszystkich znanych transakcji zastawnych, gdyż chciałbym na tę problematykę spojrzeć szerzej. Region ten wydaje się odpowiedni do tego typu analiz ze względu na sygnalizowaną wyżej odrębność od innych obszarów Korony. Jagiellonowie obejmując te ziemie zastali tu przecież stare struktury osadnicze, administracyjne i społeczne. Odpowiedzi wymagałyby takie zagadnienia jak pochodzenie tenutariuszy: czy królowie nadając tenuty kierowali się ich pochodzeniem terytorialnym? Czy próbowali prowadzoną polityką zastawniczą pozyskać dawne elity mazowieckie, czy nie miało to znaczenia? Jaki odsetek dóbr stanowiły tenuty mazowieckie, a co za tym idzie, jakie ich procent był przedmiotem zastawów i jakie kwoty panujący z nich pozyskiwał?

I

Stopniowo niektóre dzielnice historycznego Mazowsza włączano w skład Korony. Po śmierci księcia płockiego Władysława I w grudniu 1455 r., księstwo przypadło jego synom Siemowitowi VI i Władysławowi II, którzy rządili jako bracia niepodzieleni. Ich panowanie nie było długie: w początkach 1462 r. obaj już nie żyli (Siemowit VI zmarł w Sylwestra 1461 r. w wieku 16 lat, a jego brat 27 II 1462 r., mając 14 lat)¹. Obaj nie doczekali się więc potomstwa, a obie ich ziemie gostynińska i rawska, jeszcze w tym roku przeszły w ręce Kazimierza Jagiellończyka². Król polski powoływał się też na swoje prawa do ziemi sochaczewskiej, ale miała ją jako oprawę wdowią księżna Anna, wdowa po Władysławie I, co monarcha ostatecznie zaakceptował³. W 1476 r. zawarła ona jednak

¹ H. Samsonowicz, A. Supruniuk, *Dzieje polityczne (połowa XIV – początek XVI w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 311; J. Grabowski, *Dynastia Piastów Mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytucją i genealogią książąt*, Warszawa 2012, s. 138.

² *Iura Masoviae Terrestria* (dalej: IMT), t. 1, wyd. J. Sawicki, Warszawa 1972, s. 203–206, nr 110 i s. 209–212, nr 112.

³ Szerzej na ten temat zob. A. Świeżawski, *Spór o sukcesję mazowiecką 1462–1468*, w: tenże, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór pism*, Częstochowa 1997, s. 73–86.

porozumienie z Kazimierzem Jagiellończykiem i w zamian za oddanie w dożywocie wielkopolskiego starostwa kolskiego i szeregu mniejszych królewskich ziem w ziemi sochaczewskiej, umożliwiła włączenie swej dawnej oprawy do Korony⁴. Nastąpiło to oficjalnie na mocy przywileju z 4 II 1476 r., a król równocześnie potwierdził prawa i wolności mieszczanom sochaczewskim⁵. W tym samym roku z ziem rawskiej, gostyńskiej i nowo przyłączonej sochaczewskiej utworzono województwo rawskie.

Odmienne ułożyły się losy północnej części dawnych włości Władysława I. Ziemie płocką, zawkrzeńską i wiską zajęła na krótki czas księżna Katarzyna, wdowa po księciu Michale Bolesławie Zygmunto- wiczu, a następnie bratanek Władysława, Konrad III Rudy. Mimo protestów strony polskiej utrzymał się tam aż do 1471 r., gdy dokonał działu tej dzielnicy ze swymi młodszymi braćmi: Kazimierzem III, Bolesławem IV i Januszem II. W dziale tym wspomniane ziemie przypadły Kazimierzowi III, który po objęciu biskupstwa płockiego w 1475 r. sprzedał je Januszowi II, księciu ciechanowskiemu⁶. Księstwo płockie, składające się już wtedy tylko z trzech ziem: płockiej, zawkrzeńskiej i wiskiej, było pod jego rządami przez dwadzieścia lat. Po śmierci księcia 16 II 1495 r. i one ostatecznie zostały przyłączone do Korony tworząc nowe województwo płockie⁷.

Pozostała część Mazowsza znajdowała się nadal w rękach mazowieckiej linii Piastów. Zdolała ona zachować swą niezależność aż do trzeciej dekady XVI w. Tym samym wykraczają one poza przyjęte w tym artykule ramy chronologiczne, zamykające się na końcu panowania w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim Aleksandra Jagiellończyka.

⁴ MK 12 k. 221 = MRPS 1 nr 1351. Dokument wydany drukiem w: KDMaz., s. 263–265. Szerzej o okolicznościach przyłączenia Sochaczewa zob. A. Świeżawski, *Rawskie Księstwo Piastów Mazowieckich 1313–1462. Dzieje polityczne*, Łódź 1975, s. 167–168; P. Węcowski, *Mazowsze w Koronie: propaganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu*, Kraków 2004, s. 73–77.

⁵ AGAD, perg. 3599, 3600; KDMaz., s. 266–269, nr 234, 235.

⁶ *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 226–227; J. Grabowski, *Janusz II: pretendent do tronu polskiego (1455 – 16 lutego 1495)*, Kraków 2023, s. 106–118.

⁷ Warto jednak tu zaznaczyć, że ziemia wiska wróciła na krótko do Piastów mazowieckich. Formalną zgodę na jej wykup z rąk spadkobierców Jakuba z Glinek wydał księżna mazowiecka Annie Radziwiłłównie, Zygmunt I podczas swojej koronacji w 1507 r. Szerzej na ten temat: M. Piber-Zbieranowska, *Księżna mazowiecka Anna Radziwiłłówna i jej regencja na Mazowszu (1503–1518)*, rozprawa doktorska napisana pod kier. prof. dr hab. M. Koczerskiej, Instytut Historii im. T. Manteuffla PAN, Warszawa 2019, s. 460–463.

II

Podstawowymi źródłami w badaniach nad jagiellońskimi zastawami na Mazowszu są w pierwszej kolejności księgi Metryki Koronnej. Zachowała się także pewna liczba oryginalnych kontraktów zastawnych⁸ lub ich kopii przechowywanych głównie w Tekach Naruszewicza⁹. Ponadto uwzględnione zostały główne edycje źródłowe: *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, *Iura Masoviae Terrestria*¹⁰. Uzupełniającymi materiałami były Protokoły Rewizji Listów z lat 1563–1564¹¹ pochodzące z zespołu archiwalnego „tzw. Metryka Litewska” oraz literatura przedmiotu poświęcona dziejom Mazowsza¹². Pomocna okazała się również kartoteka Słownika historyczno-geograficznego Mazowsza w średniowieczu (tzw. kartoteka Adama Wolffa)¹³. Podstawowy do analizy zastawów w województwie płockim jest „Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu” opracowany przez Annę Borkiewicz-Celińską¹⁴.

III

Dokładne określenie wielkości domeny królewskiej na Mazowszu dla II połowy XV w. nie jest możliwe z powodu braku źródeł. Szacunkowe dane wskazują jednak, że własność monarsza na obszarach Mazowsza, przyłączonych przed końcem XV w. do Korony, nie była wielka. Szczególnie dotyczyło to województwa płockiego. Jerzy Senkowski szacował ją na 12 wsi¹⁵. Dokładniejsze dane pozwala ustalić „Słownik historyczno-

⁸ Większość z nich znajduje się w AGAD, perg.

⁹ Zbiór ten jest przechowywany obecnie w BCz w Krakowie (dalej: TN). Większość z nich jest dostępna on-line w zbiorach cyfrowych Muzeum Narodowego w Krakowie: <https://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/publication/3930#structure> [dostęp 15.10.2025 r.].

¹⁰ KDMaz.; IMT.

¹¹ AGAD, tzw. Metryka Litewska, dz. IV.B. sygn. 8, Rewizje województw koronnych: krakowskiego, sandomierskiego, podolskiego, lubelskiego, poznańskiego, kaliskiego, sieradzkiego, łęczyckiego, brzesko-kujawskiego, inowrocławskiego, ziemi dobrzyńskiej, płockiego, mazowieckiego, rawskiego, chełmińskiego, malborskiego, pomorskiego 1563–1564 (dalej: Rewizje województw koronnych).

¹² Liczba prac wykorzystywanych przy badaniach nad zastawami jest dość pokaźna, dlatego nie została w tym miejscu przytoczona.

¹³ Jest ona obecnie przechowywana w Instytucie Historii PAN. Znaczna jej część została zdigitalizowana i jest dostępna w Repozytorium Cyfrowym Instytutów Naukowych <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/8825#structure> [dostęp 15.10.2025 r.].

¹⁴ SHGPł. z. 1–4.

¹⁵ J. Senkowski, *Skarbowość Mazowsza od końca XIV wieku do 1526 roku*, Warszawa 1965, s. 18.

-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu”. Własność królewska składała się wtedy z 5 miast (Płock, Bielsk, Płońsk, Mława i Raciąż), oraz 14 wsi (Brzeźnica, Czekanów, Chęlpowo, Dziarnowo, Dzierżążnia, Kroczewo, Maszewo, Mławka, Modła, Nowa Wieś Mała, Powsino, Troczyn Polski, Winiary, Wykowo)¹⁶. Na początku XVI w. domena królewska zmniejszyła się o dwie miejscowości. Najpierw w 1501 r. król Jan Olbracht sprzedał na wyderka kancierzowi katedry płockiej Mikołajowi Kossobudzkiemu Raciąż i Kroczewo za 1000 florenów węgierskich¹⁷, a w 1512 r. Zygmunt Stary zamienił z biskupem płockim Erazmem Ciołkiem Raciąż na klucz kocki w województwie lubelskim¹⁸. Kroczewo również było częścią tej transakcji, bo jako własność biskupia pojawia się w 1531 r.¹⁹ Wielkość domeny monarszej nie zmieniła się do połowy XVI w., gdyż lustracja królewskich województwa płockiego z 1565 r. wskazuje, że w składzie domeny królewskiej również wchodziło 17 miejscowości skupionych w kluczach płockim (miasto i 8 wsi), bielskim (obok miasta wieś Czekanów), płońskim (obok miasta wsie Dzierżążnia i Kępa) oraz mławskim (miasto i wsie Mławka i Modła)²⁰. Według danych z Atlasu Historycznego Polski (AHP) w tym województwie własność królewska w końcu XVI w. wzrosła do 21 miejscowości, co dawało zaledwie 1,8% ogólnej liczby miejscowości istniejących ówczesnie w województwie. Cztery z nich były miastami, co stanowiło $\frac{1}{4}$ wszystkich miast w województwie płockim²¹.

Dużo problemów sprawia próba oszacowania wielkości własności monarszej w ziemi wiskiej, która jeszcze w początkach XVI w. stanowiła część województwa płockiego. Jerzy Senkowski na podstawie danych z 1526 r., oszacował ją na 10 wsi²². Lustracja z 1565 r. wykazała, że dobra królewskie w ziemi wiskiej stanowiły klucze: wiski (Wizna z 6 wsiami), radziłowski (Radziłów z wsią Okrasin), wąsoski (Wąsosz z 2 wsiami), dzierzawa bronowska (składająca się z Bronowa, Bożejewa i Kalinowa), oraz nowo założona wieś Ruda Królewska²³. Wiemy

¹⁶ Obliczenia autora na podstawie SHGPl. z. 1–4.

¹⁷ AGAD, perg. 937 = MK 19 k. 26 = MRPS 2 nr 1541. Dokument wydany w KDMaz., s. 320, nr 270.

¹⁸ MK 25 k. 217–218 = MRPS 4 nr 1701 i 1702.

¹⁹ SHGPl. z. 2, s. 152.

²⁰ *Lustracje dóbr królewskich województwa płockiego 1565–1789*, wyd. A. Sucheni-Grabowska, S.M. Szacherska, Warszawa 1965, s. 147–203.

²¹ W. Pałucki, *Przynależność własnościowa osad*, w: AHP t. 2, *Mazowsze w II połowie XVI wieku*, cz. 2: *Komentarz i indeksy*, Warszawa 1973, s. 91.

²² J. Senkowski, dz. cyt., s. 20.

²³ *Lustracja województwa mazowieckiego 1565*, cz. 2, wyd. I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka, Warszawa 1968, s. 45–69.

jednak na pewno, że skład domeny monarszej w ziemi wiskiej zmieniał się w początkach XVI w. W 1504 r. król Aleksander sprzedał Jakubowi Glince wsie Piątnica, Bronowo, Bożejewo i Kalinowo, ale w bliżej nieznanych okolicznościach wróciły one z powrotem w ręce monarsze²⁴. Co więcej wieś Piątnica, w początkach XVI w., zaliczana do powiatu wiskiego, w II połowie XVI w. jest już wymieniana w powiecie łomżyńskim²⁵.

Lepiej ilościowo wyglądała sytuacja dóbr królewskich w województwie rawskim. Szacunki dla końca XV w. mówią o 41 wsiach²⁶. Według lustracji z 1564 r. były to 54 miejscowości. Głównymi kluczami majątkowymi były Rawa, w której skład wchodziło miasto i 7 miejscowości, Sochaczew (miasto i 14 miejscowości), Gostynin (miasta Gostynin i Gąbin oraz 9 wsi), Bolemów (miasto i 3 wsie), Osmolin (miasto i 3 wsie). Dodatkowo kluczami były Sanniki z 6 wsiami, Regnów z dwoma wsiami, Orzyszew i Miedniewice, początkowo niezależne od siebie, w późniejszych lustracjach wymieniane razem i stanowiące jeden kompleks²⁷. Do tego doliczyć należy również miejscowości nie zlustrowane, chociażby cały kompleks dóbr Kampinos²⁸ oraz wsie Zator, Topolno, Troszyn, Korzeń, Brzezcie, Sielce i Osmólską Wieś. Według AHP domena monarsza w końcu XVI w. stanowiła 9,4% wszystkich miejscowości województwa (10 miast i 81 miejscowości)²⁹.

Warto byłoby również spróbować, chociaż w dużym przybliżeniu, określić jaką część domeny monarszej na przełomie XV i XVI w. mogły stanowić królewszczyny mazowieckie. Według lustracji z lat 1564–1566 na 1490 wsi królewskich w Koronie, na Mazowszu było ich 269, co stanowiło 13,8%³⁰. Liczba to dotyczy jednak całego Mazowsza, a na przełomie XV i XVI w. do Korony należały jedynie województwa rawskie i płockie oraz ziemia wiska (po 1526 r. stanowiła część województwa mazowieckiego). W latach 1564–1566 wsi królewskich na tym obszarze było około

²⁴ S. Szybkowski, *Kariera Jakuba z Glinek. Przyczynek do badań nad elitą szlachecką czasów Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka*, w: *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, red. T. Grabarczyk, A. Pietrzak-Kowalska, Łódź 2018, s. 219.

²⁵ *Lustracja województwa mazowieckiego 1565*, s. 102.

²⁶ J. Senkowski, dz. cyt., s. 19.

²⁷ *Lustracje województwa rawskiego 1564 i 1570 r.*, wyd. Z. Kędzierska, Warszawa 1959, s. X–XIII, 3–145.

²⁸ W 1504 r. składały się one z Kampinosu i wsi Wilków, Wieckze, Nowa Wieś, Grochola, Głusk Wielki i Głusk Mały – MK 20 k. 229v = MRPS 3 nr 1370.

²⁹ Miasta królewskie stanowiły tam 43% miast w województwie – W. Pałucki, dz. cyt., s. 91.

³⁰ J. Senkowski, dz. cyt., s. 20. Liczba to obejmuje wsie, z wyliczeń wyłączone zostały miasta.

90, czyli stanowiły one nieco ponad $\frac{1}{3}$ całości wsi mazowieckich i około 4,6% liczby monarszych wsi w Koronie. Nie wiadomo dokładnie jak wyglądała sytuacja na przełomie XV i XVI w. (niektóre wsie mogły ulec alienacji, ale równocześnie powstawały nowe). Przykłady danych z ziemi płockiej i wiskiej wskazują jednak, że rozbieżności między tym okresem i II połową XVI w. nie były aż tak znaczące. Jeżeli przyjąć, że proporcje były zbliżone, to mazowieckie wsie prawdopodobnie nie stanowiły więcej niż 5% ogólnej liczby wsi królewskich w Koronie. Wyliczenia te są obciążone dużą dozą niepewności, ale pozwalają zauważyć, że udział królewszczyzn mazowieckich w całości dóbr monarszych nie był znaczący.

IV

Specyfiką badań nad zastawami z Mazowsza jest także konieczność sięgania w badaniach do czasów książąt mazowieckich. Często bez nich nie da się odtworzyć dokładnych dziejów opisywanej tenuty. Takim przykładem mogą być zastawy dóbr Biała i Nowa Wieś położonych w województwie płockim³¹. Jeszcze w 1451 r. ks. Władysław I pożyczył od Mikołaja Stupskiego 100 grzywien pruskich, których potrzebował na zapłacenie podstolemu płockiemu Szczepanowi Miszewskiemu, i zabezpieczył tę pożyczkę na Nowej Wsi³². W 1484 r. książę Janusz II pożyczył 500 kop groszy z pieniędzy zebranych na budowę kaplicy pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP w Sierpcu od jej faktorów, scholastyka płockiego Dzierżysława z Karnic, podkomorzego płockiego Jakuba z Łaszewa i Szczęsnego z Gulczewa i zabezpieczył ten dług na wsiach Biała i Dziarnowo³³. Tenże zapis w 1498 r., czyli już za czasów przynależności do Korony, król Jan Olbracht przeniósł na wspomnianą Nową Wieś³⁴.

³¹ Nowa Wieś w SHGPl. została opisana pod nazwą Nowa Wieś Mała: SHGPl. z. 3, s. 216–217.

³² MK 335 k. 46v–47; SHGPl. z. 3, s. 216.

³³ AGAD, perg. 898, wydany: KDKMaz, nr 251; *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka* (dalej: ZDPl.), t. 1 1065–1495, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1975, s. 318–319, nr 228. Warto tu wspomnieć, że pierwotnie pożyczka 185 kop w półgroszkach, 180 kop w szelągach i 224 fl. węgierskich była zabezpieczona na dochodach z przewozów w Płocku (dokument z 29 XI 1484). Książę, po podwyższeniu kwoty do 500 kop gr, przeniósł je na obie wspomniane wsie – AGAD, perg. 925 (wydany w KDKMaz, nr 252 oraz w ZDPl. 1, s. 317–318, nr 227); A. Salina, *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011, s. 140, przyp. 95; SHGPl. z. 1, s. 8, 68, 216 (z błędną datą 1485 r.).

³⁴ MK 17 k. 150 = MRPS 2 nr 1168 (regest w ZDPl., t. 2: 1495–1586, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1987, s. 8, nr 269).

Części Mazowsza, które weszły w skład Korony otwierały monarchom nowe perspektywy i możliwości, m.in. zwiększała się liczba dóbr, które mogły być zastawiane. Równocześnie pojawiały się jednak dodatkowe okoliczności, które mogły stanowić problem. Część dawnych dóbr książęcych w chwili ich przejmowania była już zastawiona. Zdarzają się sytuacje, gdy zastawnicy występowali do nowego władcy o potwierdzenie ich dokumentów i takie otrzymywali, ponieważ wraz z wcieleniem do Korony, królowie polscy wraz z majątkiem książęcym przejęli zobowiązania poprzedników, co wynikało z podstawowych zasad, jednak król przyjmował na siebie obowiązek zwrotu pieniędzy, których nigdy nie otrzymał. Powodowało to rzeczywisty wzrost zadłużenia skarbu królewskiego.

Takie potwierdzenia miały także pozytywny aspekt. Jagiellonowie uzyskiwali przy okazji przychyłność starych elit z czasów książąt mazowieckich i dodatkowo silniej wiązali jej niektórych przedstawicieli z dworem królewskim. Przykładem potwierdzenia takich „starych” sum zastawnych mogą być dokumenty dotyczące Osmolina w powiecie gabińskim w ziemi gostynińskiej. Klucz ten otrzymał jako zastaw jeszcze 7 VII 1459 r. Mikołaj ze Swarocina, ówczesny pisarz ziemski gostyniński. Dostał go od książąt Siemowita VI i Władysława II z tytułu długu 150 kop groszy, które ich ojciec Władysław I wziął na potrzeby swej żony księżnej Małgorzaty, i nie uregulował go³⁵. Dodatkowo Siemowit VI w 1460 r. powiększył ten zastaw o kolejnych 46 kop groszy płatnych w półgroszach krakowskich. W momencie przejęcia ziemi gostynińskiej przez króla Kazimierza Jagiellończyka, Mikołaj ze Swarocina poprosił o potwierdzenie tych dokumentów, co uzyskał 20 XII 1462 r.³⁶ Mikołaj wkrótce zmarł, a tenuta w nieustalonym czasie została przejęta przez kanonika pułtuskiego Stanisława ze Swarocina oraz kasztelana gostynińskiego Andrzeja Szczubiola. Wiemy o tym z dokumentu z 6 V 1467 r., gdy król Kazimierz Jagiellończyk zezwolił swemu dworzaninowi Mikołajowi Działyńskiemu na wykup tej wsi z rąk posesorów³⁷.

Podobna sytuacja miała miejsce 7 VI 1466 r., gdy Kazimierz Jagiellończyk zapisał na wsi Siedlec w powiecie gabińskim w ziemi gostynińskiej 400 grzywien Mieclawowi synowi zmarłego Więclawa. Powodem zapisu był fakt, że wspomniany Mieclaw z bratem Mikołajem nie otrzymali 350 grzywien w półgroszach za sprzedaż księciu Siemowitowi VI połowy ich wsi Sieraków³⁸.

³⁵ AGAD, perg. 502.

³⁶ Tamże, sygn. 488. Kopia w TN 19 nr 194.

³⁷ Tamże, sygn. 1038. Kopia tego dokument również w TN 20 nr 65.

³⁸ MK 43 s. 356 = MRPS 4, Suppl. nr 998.

Splaty starych kwot z czasów książąt mazowieckich zdarzały się jeszcze w czasach Jana Olbrachta. W 1494 r. nakazywał on kasztelanowi i staroście sochaczewskiemu Sławcowi z Niemyglów spłacenienie z dochodów starostwa dwóch starych zapisów, które jego ojciec zaakceptował, ale nie zapłacił: 100 kop groszy dla Barbary wdowy po cześniku sochaczewskim Jakubie Grzywie, pożyczonych przez księcia Siemowita VI³⁹, i 150 kop groszy dla Jana Januszowskiego, pożyczonych przez księcia Władysława II⁴⁰. Obie kwoty zostały przeliczone na grzywny i miały być wypłacane w corocznych ratach aż do splaty.

W badaniach nad zastawami mazowieckimi zwraca uwagę fakt małej liczby niewielkich zapisów obejmujących pojedyncze wsie lub ich części. Przykładami mogą być zapis Kazimierza Jagiellończyka 100 florenów Kiernowskiemu na wsi Brzezcie 19 IX 1491 r.⁴¹ oraz zapis 20 kop groszy Janowi Kurdwanowskiemu za służbę księżnej Annie, zabezpieczonych 8 II 1476 r. na 5 włókach we wsi Czerwona Niwa w ziemi sochaczewskiej⁴². Zdecydowana większość takich niewielkich zapisów miała miejsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka. W późniejszym okresie właściwie nie występują. Wyjątkiem wydaje się szereg zapisów na wsi Cermno, na której najpierw Jan Olbracht 4 VI 1498 r. zapisał Erazmowi Karskiemu 1000 florenów (z czego 350 w złocie, a 650 w półgroszach) za pożyczkę udzieloną władcy na spłacenienie mieszczanina krakowskiego Franciszka Schilinga⁴³. Następnie Aleksander Jagiellończyk również za pożyczkę powiększył Karskiemu 4 III 1502 r. zastaw do 256 grzywien i 1 wiardunku srebra⁴⁴, a później 28 XI 1503 r. zezwolił swemu kuchmistrzowi Raclawowi na wykup tenuty z jego rąk za 234 grzywny i 12 groszy⁴⁵.

Synowie Kazimierza Jagiellończyka zdecydowanie preferowali raczej zastawianie na Mazowszu całych starostw lub większych kompleksów dóbr, składających się z kilku wsi, niż ich rozdzielanie na mniejsze części. Jest to zrozumiałe, gdyż większe tenuty mogły wzbudzać zainteresowanie majątnych przedstawicieli rodzin spoza Mazowsza, które dysponowały

³⁹ AGAD, perg. 917 = MK 15 k. 89 = MRPS 2 nr 440.

⁴⁰ MK 15 k. 90–90v = MRPS 2 nr 441.

⁴¹ W Metryce nie jest podane imię odbiorcy (MK 14 k. 208 = MRPS 1 nr 2182). Choćdzi prawdopodobnie o Piotra Kiernowskiego, stolnika gostynińskiego (K. Pacuski, *Możliwość władztwa i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV i XV wieku. Studium z dziejów osadnictwa i elity władzy na Mazowszu średniowiecznym*, Warszawa 2009, s. 107).

⁴² MK 12 k. 222 = MRPS 1 nr 1357.

⁴³ MK 16 s. 205 = MRPS 2 nr 1229.

⁴⁴ MK 17 k. 321 = MRPS 3 nr 298.

⁴⁵ MK 20 k. 120 = MRPS 3 nr 1021.

odpowiednim kapitałem. Były one w stanie udzielić władcy większych i na pewno szybszych pożyczek.

Należy też zauważyć, że jeszcze przed 1506 r. wszystkie królewszczyzny w częściach Mazowsza, które włączono już do Korony, były w którymś momencie przedmiotem zastawu. Dotyczyło to nawet tak ważnych miast i starostw jak Rawa (już 20 XI 1462 r. Kazimierz Jagiellończyk zapisał na nim 300 grzywien cześnikowi rawskiemu Grotowi z Nowego Miasta⁴⁶, a jeszcze tego samego dnia wystawił mu drugi przywilej zapewniający dożywotnie posiadanie⁴⁷) czy Płock (zgoda Aleksandra na wykup tenuty przez Jana Rabsztyńskiego z rąk Andrzeja Radziejowskiego z 28 XII 1502 r.⁴⁸). Wydaje się, że jest to ważne spostrzeżenie, szczególnie jeśli przypomni się, że ziemia płocka w Koronie znalazła się dopiero w 1495 r., zatem do końca panowania Aleksandra Jagiellończyka w 1506 r. upłynęło zaledwie 11 lat.

V

Z analizy zebranego materiału wynika, że tenuty na nowo przyłączonych do Korony obszarach Mazowsza otrzymywali zarówno przedstawiciele lokalnej, mazowieckiej szlachty, jak i osoby pochodzące z innych ziem Korony.

Pierwsza grupa tenutariuszy, pochodzenia miejscowego, wywodziła się najczęściej z dawnych elit związanych z książętami mazowieckimi i w późniejszym okresie również z ich potomków. Tutaj dobrym przykładem może być postać Mikołaja z Kutna, wojewody łeczyckiego i starosty generalnego Wielkopolski. W dniu 3 VII 1471 r. za oddane zasługi i spłacenie łowczego łeczyckiego Jana Karwata, otrzymał od Kazimierza Jagiellończyka zapis 500 grzywien w monecie polskiej oraz 90 florenów węgierskich na mieście Gostynin i tamtejszym starostwie⁴⁹. Warto wspomnieć, że był już wtedy starostą gostynińskim, a urząd objął między 1459 a 1461 r., zatem jeszcze za czasów Piastów mazowieckich⁵⁰. W czasie inkorporacji, w związku z popieraniem aspiracji króla polskiego, dostał od Kazimierza Jagiellończyka zgodę na dożywotnie posiadanie starostwa⁵¹.

⁴⁶ AGAD, perg. 489. Kopia w TN 19 nr 183.

⁴⁷ AGAD, perg. 484. Kopia również w TN 19 nr 184.

⁴⁸ MK 20 k. 41v = MRPS 3 nr 678 = ZDPl. 2, s. 16–17, nr 276 (reg.).

⁴⁹ MK 12 k. 7 = MRPS 1 nr 667.

⁵⁰ MK 337 k. 53v; K. Pacuski, dz. cyt., s. 165.

⁵¹ Długosz, *Annales*, Lib. XII 1462–1480, s. 52. Chciałbym złożyć serdeczne podziękowania prof. Sobiesławowi Szybkowskiemu za pomoc w ustaleniu informacji dotyczących Mikołaja z Kutna.

Z tenutariuszami pochodzenia miejscowego wiąże się także szereg transakcji zastawnych na przełomie XV i XVI w. na dobrach Osmolin. Tenuta ta, w bliżej nieustalonych okolicznościach, znalazła się w rękach podkomorzego gostynińskiego Jana Żukowskiego. Kazimierz Pacuski przypuszcza, że stało się to w końcu 1498 r., gdy Żukowski starał się o przejęcie od Kościeleckich Gniewkowa na Kujawach za kwotę 800 florenów i uzyskał na to konsens królewski, ale tenuty nie zdołał ostatecznie wykupić. Objęcie Osmolina mogło więc być rekompensatą⁵². Żukowski miał te dobra do początków rządów Aleksandra Jagiellończyka, gdyż 31 I 1502 r. król na prośbę swojego brata, kardynała Fryderyka, zezwolił na ich wykup podkomorzemu sochaczewskiemu Mikołajowi Walewskiemu. Tenże posiadał tenutę tylko rok, gdyż 1 VI 1503 r. Aleksander Jagiellończyk dał zgodę na jej wykup z rąk Walewskiego kolejnemu przedstawicielowi lokalnej szlachty, wojskiemu gostynińskiemu Sasinowi Trębskiemu, zapisując mu dodatkowo 200 florenów na tych dobrach⁵³. Już 11 VII 1503 r. monarcha dokonał kolejnego zapisu na tymże Osmolinie 500 florenów i 200 florenów za straty, które Trębski poniósł na wykup dóbr Dobiegniew (300 florenów w złocie i 400 florenów w półgroszach)⁵⁴. Jednak już 10 VIII 1503 r. Aleksander Jagiellończyk zezwolił Piotrowi Myszkowskiemu z Mirowa, wojewodzie łęczyckiemu na wykup Osmolina od Sasina za zapisane sumy⁵⁵. Do tej transakcji jednak prawdopodobnie nie doszło, gdyż 9 III 1504 r. król sprzedał na wyderkał Sasinowi Trębskiemu miasto Osmolin za 1100 florenów węgierskich, 400 kop groszy w półgroszach oraz 30 grzywien za powinności⁵⁶. Wspomina przy tym o wcześniejszym wykupie tych dóbr od Walewskiego. W każdym razie, Sasin Trębski wystąpił jako tenutariusz, gdy 19 IX 1504 r. król wyraził zgodę na zapis 200 grzywien (100 jako wiano i 100 jako zabezpieczenie posagu) dla żony Barbary Kazanowskiej, córki starosty radomskiego Dominika, na połowie dóbr ojczystych, macierzystych oraz na połowie sum na Osmolinie, które posiadał w tenucie⁵⁷. Sasin zmarł w 1505 r., ale Barbara miała jeszcze tenutę do 1511 r.⁵⁸

Z miejscowych tenutariuszy wartych osobnego wspomnienia jest Jakub z Glinek. Był on przedstawicielem „nowej” szlachty, pochodzącej z Mazowsza, ale niezwiązanej z dawnym dworem książąt mazowieckich.

⁵² K. Pacuski, dz. cyt., s. 117–118.

⁵³ MK 20 k. 64 = MRPS 3 nr 790.

⁵⁴ MK 20 k. 95v = MRPS 3 nr 833.

⁵⁵ MK 20 k. 83v = MRPS 3 nr 858.

⁵⁶ MK 21 k. 39v–40v = MRPS 3 nr 1398.

⁵⁷ MK 21 k. 36 = MRPS 3 nr 1690.

⁵⁸ MK 24 k. 428v–429 = MRPS 4, cz. 2 nr 9900.

Glinka szybko uzyskał względy Jagiellonów⁵⁹. 7 III 1499 r. król sprzedał mu na wyderkał starostwa wiskie, wąsoskie i radziłowskie za 3000 florenów⁶⁰. Trzy lata później, 17 VII 1502 r. Aleksander Jagiellończyk sprzedał mu jeszcze Mławę ze starostwem za 1000 florenów, które miało być przeznaczone na utrzymanie wojska w Kamieńcu Litewskim, również z prawem odkupu i dodatkowym warunkiem, że wykup będzie musiał nastąpić razem ze starostwem wiskim⁶¹. Warto dodać, że to właściwie chyba pierwszy zastaw starostwa mławskiego dotąd nie zastawionego. 18 I 1504 r. król zdecydował się na odkupienie tego starostwa, ale bez starostwa wiskiego. W zamian za to zezwolił Jakubowi z Glinek na wykup za 3000 florenów od kanonika krakowskiego Jana Karnkowskiego i jego braci wielkopolskiej tenuty Międzyrzecz, a dodatkowo miał otrzymać 4 wsie w ziemi wiskiej: Piątnicę, Kalinowo, Brunowo i Bożejowo jako własność dziedziczną⁶². Wiemy na pewno, że jeszcze miesiąc później Jakub z Glinek cały czas miał te zastawne dobra, gdyż 22 lutego król zapisał mu na nich dodatkowe 330 florenów węgierskich⁶³. Widać więc, że Jakub z Glinek posiadał również tenuty w innych częściach kraju, a sumy pożyczane monarsze były naprawdę wysokie.

Wśród tenutariuszy wywodzących się z innych części Korony, którzy posiadali zastawy na Mazowszu, należy wskazać podkomorzego krakowskiego Piotra Szydłowieckiego. Król 2 II 1502 r. zobowiązał się, że do Bożego Narodzenia spłaci mu 3000 florenów węgierskich, a w razie gdyby tego nie zrobił, zezwoli na jego intromisję do zamku i miasta Gostynina, miasta Gębina i starostwa gostynińskiego⁶⁴.

Na podobnych zasadach kasztelan wiślicki i starosta malborski Piotr Szafraniec wszedł w posiadanie starostwa sochaczewskiego z miastem i zamkiem, które wcześniej posiadał podskarbi koronny Jakub Szydłowiecki. Tu również Aleksander Jagiellończyk zobowiązał się 22 II 1502 r., że zwróci Szafrancowi 2200 florenów węgierskich, czego nie uczynił⁶⁵.

⁵⁹ Szeroko temat kariery Jakuba z Glinek opisał Sobiesław Szybkowski, dz. cyt., s. 211–228. Zainteresowanych odsyłam do wspomnianej publikacji.

⁶⁰ AGAD, perg. 935 = MK 16 s. 262–264 = MRPS 2 nr 1346 (wydany w KDMaz., s. 318–319, nr 269 i IMT 2, s. 83–85, nr 161).

⁶¹ AGAD, perg. 978 = MK 20 k. 21 = MRPS 3 nr 596. Kopia w TN 24 nr 57 (wydany w KDMaz., s. 322–323, nr 272).

⁶² MK 19 k. 185–186v = MRPS 3 nr 1151. Kopia w TN 27 nr 84; dokument jest opublikowany w AS 2, s. 293–295, nr 229 (z kopii zawartej w rękopisie: „Compendium omnium iurium Magnificorum Grudzińskich, pallatinidum Ravensium, pro bonis in Mazovia consistentibus servientium, in anno Domini 1617 digestum”, przechowywanym dziś w ANK Krak., Archiwum Sanguszków, dz. 1.2, sygn. 497).

⁶³ MK 20 k. 195 = MRPS 3 nr 1273. Kopia tego dokumentu w TN 27 nr 10.

⁶⁴ MK 17 k. 294 = MRPS 3 nr 194.

⁶⁵ MK 17 k. 313 = MRPS 3 nr 272.

Zastaw w ziemi płockiej miał także Jan Rabsztyński z Tęczyna, który najpierw, 28 XII 1502 r., otrzymał w zarząd Płock i starostwo płockie⁶⁶, a w roku następnym, 29 IX 1503 r., zapis 5000 florenów w zamian za udzieloną królowi pożyczkę⁶⁷. Wypada tu wspomnieć, że dwa miesiące przed objęciem starostwa przez Jana Rabsztyńskiego, tenutę tę miał otrzymać Andrzej Radziejowski, wywodzący się z ziemi sochaczewskiej⁶⁸. 25 X 1502 r. Aleksander Jagiellończyk, w zamian za 3000 florenów węgierskich, obiecał zabezpieczyć mu tę sumę na miastach Płocku i Bielsku (razem ze starostwami). Ostatecznie Radziejowski tego kredytu nie udzielił, bo w Metryce Koronnej pod nagłówkiem znalazł się zapis o niedopełnieniu tego kontraktu⁶⁹.

Przez kilka lat tenutariuszką Rawy i starostwa rawskiego była z kolei Wincencjanna z Leżenic, wdowa po wojewodzie brzeskim kujawskim Piotrze Duninie, która wraz z synem Janem, w 1489 r. dostała zgodę na wykup tenuty z rąk Hieronima i Piotra z Nowego Miasta⁷⁰.

Jak można zauważyć, osoby pochodzące spoza Mazowsza, które otrzymywały tenuty w tym regionie, pochodziły przede wszystkim ze znaczących i możnych rodzin i to często tych z najwyższych sfer i kręgów bliskich dworowi królewskiemu. Dysponowały one także dużymi możliwościami finansowymi.

VI

Analizując zastawy na Mazowszu zwraca uwagę mała liczba transakcji o niewielkich kwotach. Jeżeli występują, to niemal wyłącznie w czasach Kazimierza Jagiellończyka, i to w pierwszych kilkunastu latach po włączeniu ziemi rawskiej, gostynińskiej i sochaczewskiej do Korony. Takimi przykładami może być wspomniany zapis 20 grzywien na Koziarach Janowi z Sałek⁷¹, zapis 30 grzywien na mieście Osmolin chorążemu

⁶⁶ MK 20 k. 41v = MRPS 3 nr 678. Regest dokumentu w: ZDPl. 2, s. 16–17, nr 276.

⁶⁷ AGAD, perg. 958; SHGPl. z. 1, s. 11.

⁶⁸ K. Pacuski, *Radziejowski (Radziejewski) Andrzej h. Junosza*, w: PSB t. 29, s. 48.

⁶⁹ MK 20 k. 35–36 = MRPS 3 nr 650. S.M. Szacherska podaje, że powodem był fakt, że lepszą ofertę od Radziejowskiego złożył Jan Rabsztyński i to on uzyskał wwiązanie w starostwo i zamek płocki – ZDPl. 2, s. 17, przyp. 2.

⁷⁰ AGAD, perg. 869; MK 14 k. 165v–166 = MRPS 1 nr 2010. Kopia w TN 22 nr 155 (wydany w KDMaz., s. 300–301, nr 256).

⁷¹ MK 12 k. 231v = MRPS 1 nr 1371. Prawdopodobnie ten zapis został okazany przez Pawła Gromadzkiego w czasie rewizji listów z lat 1563–1564 – Rewizje województw koronnych, s. 698.

sochaczewskiemu Tomaszowi z Walewic z 4 II 1476 r.⁷², czy zapis 50 grzywien Janowi Oździe z Ossy, podskarbiemu księżnej mazowieckiej Anny, na wsi Regnów w powiecie rawskim z 24 XI 1470 r.⁷³ W tym ostatnim przypadku było to dopisanie kwoty do posiadanego długu, gdyż Jan Oźga miał już tam dwa wcześniejsze zapisy: jeden z 7 XI 1466 r. na 100 grzywien⁷⁴, a drugi z 20 XI 1469 r. na 200 grzywien⁷⁵. Najniższą kwotą zapisu, którą udało się odnaleźć, było 20 kop groszy. Taki zapis otrzymał 8 II 1476 r. od Kazimierza Jagiellończyka Jan Kurdwanowski na części Czerwonej Niwy⁷⁶.

Oczywiście, nie można wykluczyć, że takich niewielkich zapisów na częściach wsi lub pojedynczych wsiach było więcej, szczególnie w okresie początków rządów Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu, ale ślady po nich się nie zachowały. Takie drobne zapisy mogły zostać wykupione przez nowego tenutariusza po zastawie całego starostwa. Potwierdzeniem, że tego może być wpis z lustracji starostwa sochaczewskiego z 1570 r. Znalazła się tam informacja, że młynarz sochaczewski miał od księżnej Anny sumy zapisane na trzeciej miarze (czyli części dochodów, które należały się właścicielowi), a które król Kazimierz Jagiellończyk potwierdził. W chwili spisywania lustracji sumy te były wykupione przez starostę sochaczewskiego Pawła Szczawińskiego⁷⁷.

Przyglądając się zastawom mazowieckim w omawianym okresie da się zauważyć stopniowy wzrost kwot, które pożyczali Jagiellonowie pod zastaw dóbr. Podobne zjawisko daje się odnotować również w innych regionach Korony. Wynikało ono m.in. ze wzrostu zapotrzebowania monarchów na gotówkę spowodowanego rozwojem aparatu urzędniczego i dworskiego oraz rosnących potrzeb wojskowych. Nasiliło się ono bardzo na przełomie XV i XVI w. Oddawano w tenutę dobra, które wcześniej rzadziej lub w ogóle nie były zastawiane np. Mława ze starostwem. Być może należy je również wiązać z nieudaną wyprawą mołdawską i jej kosztami (także w dłuższej perspektywie).

⁷² MK 12 k. 226 = MRPS 1 nr 1347.

⁷³ AGAD, perg. 724. Kopia dokumentu w TN 20 nr 145.

⁷⁴ AGAD, perg. 903. Kopia w TN 20 nr 53.

⁷⁵ MK 14 k. 163v = MRPS 1 nr 648.

⁷⁶ MK 12 k. 222 = MRPS 1 nr 1357.

⁷⁷ *Lustracje województwa rawskiego*, s. 167, 215.

VII

Większość zastawów, które Jagiellonowie przeprowadzali na Mazowszu, było motywowane zasługami, wierną służbą odbiorcy dokumentu lub otrzymaną przez monarchę pożyczką⁷⁸. Najczęstsze powody zastawów nie odbiegały więc od tych z innych regionów Korony. Władcy traktowali swe dobra nie tylko jako element gospodarki i źródło dochodów z podatków i danin, ale jako dodatkowe narzędzie pozwalające im na prowadzenie aktywnej polityki wewnętrznej⁷⁹.

Przykładami tego typu mogą być zapisy Kazimierza Jagiellończyka: pierwszy z 10 VI 1466 r., gdy król zabezpieczył wojewodzie i staroście rawskiemu Grotowi z Nowego Miasta 200 florenów węgierskich na połowie dochodów z Rawy i starostwa rawskiego oraz cłach i poradnym, gdy ten zakupił sól u żupnika krakowskiego Jerzego Morsztyna i jego żony Magdaleny⁸⁰, czy drugi z 11 XII 1472 r. z zapisem 100 grzywien na Osmolinie Mikołajowi Działyńskiemu, w którym jako powód podano udział i zasługi w czasie wyprawy jego syna Kazimierza na Węgry, związanej z próbą objęcia tamtejszego tronu⁸¹. Także Andrzej Kucieński 1 IX 1503 r. otrzymał zapis 200 florenów na Korzeniu, Muchnicach i Skórzewie w ziemi gostynińskiej, które już posiadał w tenucie. Jako powód podano pożyczkę udzieloną wojewodzie łęczyckiemu Piotrowi Myszkowskiemu w czasie jego podróży do Prus w sprawach państwowych⁸².

Specyfiką Mazowsza jest potwierdzanie starych dokumentów zastawowych, wystawianych przez książąt mazowieckich. Interesującym przypadkiem jest, wspomniany już wcześniej, zapis Kazimierza Jagiellończyka 20 kop groszy na 5 włókach we wsi Czerwona Niwa w powiecie sochaczewskim Janowi Kurdwanowskiemu. Tu jako powód podano nagrodę za służbę księżnej sochaczewskiej Annie. Biorąc pod uwagę fakt, że dokument został wystawiony w roku, w którym Kazimierz przejął Sochaczew, można wysunąć przypuszczenie, że Kurdwanowski mógł mieć jakieś zasługi w zawarciu porozumienia króla z księżną i król chciał go za to wynagrodzić⁸³.

⁷⁸ M. Mikula, *Uzasadnienie zastawu dóbr królewskich w świetle narracji dyplomów królowej Jadwigi i Władysława Łokietka*, w: *Sprawiedliwość, tradycja i współczesność*, red. J. Nowakowski, J. Smółucha, W. Szymborski, Kraków 2013, s. 37–51, tu s. 39–44.

⁷⁹ J. Wroniszewski, *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań–Wrocław 2001, s. 120–121.

⁸⁰ AGAD, perg. 722. Kopia w TN 20 nr 25.

⁸¹ AGAD, perg. 700 = MK 12 k. 105 = MRPS 1 nr 906. Kopia również w TN 20 nr 203.

⁸² MK 20 k. 94 = MRPS 3 nr 895.

⁸³ MK 12 k. 222 = MRPS 1 nr 1357.

VIII

W wypadku zastawów z obszaru Mazowsza można odnaleźć również przypadki ich zamknięcia, choć nie są one liczne. Jako przykład można podać przypadek Rawy i starostwa rawskiego, które Jan Olbracht w 1494 r. wykupił z rąk Wincencjanny z Leżenic, wdowy po wojewodzie brzeskim kujawskim Piotrze Duninie⁸⁴.

Jednym z najbardziej znaczących wykupów, choć też trudnych w interpretacji może być przypadek starostw wiskiego, radziłowskiego i mławskiego w ziemi wiskiej. Trzymał je jako wyderkaf Jakub z Glinek. Tenże zmarł wiosną 1507 r. i prawa odziedziczyła wdowa po nim Anna z Łaskich wraz z nieletnimi córkami. Król Zygmunt obejmując tron dał zgodę księżnej mazowieckiej Annie Radziwiłłównie, wdowie po księciu Konradzie III Rudym, na wykup. Doszło do tego dopiero w 1511 r. Księżna nie tylko te tenuty wykupiła, ale dzięki temu rozciągnęła swą faktyczną jurysdykcję nad całą ziemią wiską, co zostało zaakceptowane na sejmie koronnym w 1511 r.⁸⁵ Ta transakcja spowodowała, że ziemia wiska aż do włączenia reszty Mazowsza do Korony znajdowała się poza realną kontrolą Jagiellonów. Było to więc bardzo nietypowe zamknięcie zastawu.

Wnioski

Zastawy Jagiellonów na Mazowszu, były ściśle związane z faktem, że poszczególne dzielnice wchodziły w skład Korony od II połowy XV w. stopniowo. Dobra monarsze na tym obszarze nie były wielkie. Ostrożne szacunki pozwalają sądzić, że w końcu XV w. mogły one stanowić nie więcej niż 5% wszystkich dóbr będących własnością królewską.

Specyfiką Mazowsza jest występowanie starych zastawów, które przedstawiciele elit mazowieckich otrzymali jeszcze od książąt z dynastii Piastów. Po inkorporacji do Korony ich posiadacze zwracali się do Jagiellonów o uznanie ich ważności i je uzyskiwali. Mimo, że prowadziło to do rzeczywistego zwiększenia obciążenia skarbu królewskiego, to równocześnie dawało także Jagiellonom szansę na mocniejsze związanie z dworem królewskim i uzyskanie przychylności szlachty mazowieckiej.

Widoczny jest również stopniowy wzrost kwot, za które zastawiano dobra. O ile jeszcze w pierwszych latach po inkorporacji ziem rawskiej i gostynińskiej występowały zastawy o mniejszej wartości, to już

⁸⁴ MK 17 k. 58v = MRPS 2 nr 297.

⁸⁵ Dokładne okoliczności przedstawiła M. Piber-Zbieranowska, dz. cyt., s. 456–461.

na przełomie XV i XVI w. były to niemal zawsze wysokie kwoty, za które tenutariusze otrzymywali całe klucze dóbr lub starostwa.

Jeśli chodzi o politykę zastawową na Mazowszu to na tym etapie badań nie dostrzegamy jakichś preferencji co do pochodzenia tenutariuszy. Jagiellonowie przekazywali je zarówno osobom wywodzącym się z miejscowych elit, jak i pochodzącym z innych ziem Korony. Prawdopodobnie decydującym czynnikiem, szczególnie za panowania Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka, były możliwości finansowe przyszłego tenutariusza.

Ważnym spostrzeżeniem wydaje się też fakt, że do śmierci Aleksandra Jagiellończyka wszystkie dobra monarsze z dzielnic Mazowsza włączonych do Korony, były w którymś momencie oddane w tenutę. Może to sugerować, że Jagiellonowie nie traktowali swoich mazowieckich królewskich ziem jako ważnych i takich, które z tego powodu, nie powinny być przedmiotem zastawów.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 484, 489, 502, 700, 722, 724, 869, 898, 903, 917, 925, 935, 937, 958, 978, 3599, 3600

Tzw. Metryka Litewska, dz. IV.B. sygn. 8, Rewizje województw koronnych: krakowskiego, sandomierskiego, podolskiego, lubelskiego, poznańskiego, kaliskiego, sieradzkiego, łęczyckiego, brzesko-kujawskiego, inowrocławskiego, ziemi dobrzyńskiej, płockiego, mazowieckiego, rawskiego, chełmińskiego, malborskiego, pomorskiego 1563–1564

Metryka Koronna, sygn. 12, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 43, 335, 337

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Archiwum Sanguszków, dz. 1.2, sygn. 497, Compendium omnium iurium
Magnificorum Grudzińskich, pallatinidum Ravensium, pro bonis in
Mazovia consistentibus servientium, in anno Domini 1617 digestum

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie:

Teki Naruszewicza, sygn. 19, 20, 22, 24, 27

Źródła drukowane

Joannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Polonia, Liber XII: 1462–1480, red. J. Wyrozumski, Cracoviae 2005.

Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 2, wyd. Z.L. Radziwiński, B. Gorczak, Lwów 1888.

- Iura Masoviae terrestria*, t. 1: lata 1228–1471, t. 2: lata 1472–1526, wyd. J. Sawicki, Warszawa 1972.
- Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego obejmujący bulle papieżów, przywileje królów polskich i książąt mazowieckich, tudzież nadania tak korporacyj jako i osób prywatnych*, wyd. J.T. Lubomirski, Warszawa 1863.
- Lustracja województwa mazowieckiego 1565*, cz. 2, wyd. I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka, Warszawa 1968.
- Lustracje dóbr królewskich województwa płockiego 1565–1789*, wyd. A. Sucheni-Grabowska, S.M. Szacherska, Warszawa 1965.
- Lustracje województwa rawskiego 1564 i 1570 r.*, wyd. Z. Kędzierska, Warszawa 1959.
- Matricularium Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, t. 1–5, oprac. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1919.
- Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. 1: 1065–1495, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1975; t. 2: 1495–1586, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1987.

Opracowania

- Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994.
- Grabowski J., *Dynastia Piastów Mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*, Warszawa 2012.
- Grabowski J., *Janusz II: pretendent do tronu polskiego (1455 – 16 lutego 1495)*, Kraków 2023.
- Mikoła M., *Uzasadnienie zastawu dóbr królewskich w świetle narracji dyplomów królowej Jadwigi i Władysława Łokietka*, w: *Sprawiedliwość, tradycja i współczesność*, red. J. Nowakowski, J. Smółucha, W. Szymborski, Kraków 2013.
- Pacuski K., *Możnowładztwo i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV i XV wieku. Studium z dziejów osadnictwa i elity władzy na Mazowszu średniowiecznym*, Warszawa 2009.
- Pacuski K., *Radziejowski (Radziejewski) Andrzej h. Junosza*, w: PSB t. 29, s. 48–50.
- Pałucki W., *Przynależność własnościowa osad*, w: AHP t. 2: *Mazowsze w II połowie XVI wieku*, cz. 2: *Komentarz i indeksy*, Warszawa 1973, s. 88–102.
- Piber-Zbieranowska M., *Księżna mazowiecka Anna Radziwiłłówna i jej regencja na Mazowszu (1503–1518)*, rozprawa doktorska napisana pod kier. prof. dr hab. M. Koczerskiej, Instytut Historii im. T. Manteuffla PAN, Warszawa 2019.
- Salina A., *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011.
- Samsonowicz H., Supruniuk A., *Dzieje polityczne (połowa XIV – początek XVI w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 257–338.

- Senkowski J., *Skarbowość Mazowsza od końca XIV wieku do 1526 roku*, Warszawa 1965.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu*, oprac. A. Borkiewicz-Celińska, z. 1, Wrocław 1980; z. 2, Wrocław 1981; z. 3, Warszawa 1998; z. 4, Warszawa 2000.
- Szybkowski S., *Kariera Jakuba z Glinek. Przyczynek do badań nad elitą szlachecką czasów Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka*, w: *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, red. T. Grabarczyk, A. Pietrzak-Kowalska, Łódź 2018, s. 211–228.
- Świeżawski A., *Rawskie Księstwo Piastów Mazowieckich 1313–1462. Dzieje polityczne*, Łódź 1975.
- Świeżawski A., *Spór o sukcesję mazowiecką 1462–1468*, w: tenże, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór pism*, Częstochowa 1997, s. 73–86.
- Świeżawski A., *Wcielenie ziemi sochaczewskiej do Korony (1476 r.)*, w: tenże: *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór prac*, Częstochowa 1997, s. 126–136.
- Węcowski P., *Mazowsze w Koronie: propaganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu*, Kraków 2004.

Andrzej Buczyło

Jagiellonian Pledges in Mazovia Until 1506: An Overview of the Issue (Summary)

The article discusses the pledges made by the rulers of the Jagiellonian dynasty (Casimir IV Jagiellon, John I Albert, and Alexander Jagiellon) in Mazovia between 1462 (annexation of the lands of Gostynin and Rawa) and 1506. The issue is presented in a broader context. The Jagiellonian pledges in that region were closely related to historical circumstances. The annexation of part of historic Mazovia to the Kingdom of Poland, on the one hand, increased the monarch's assets (and thus gave the ruler additional opportunities to pledge property), but on the other hand, some of these assets had already been pledged earlier by the Dukes of Mazovia, and the Jagiellonian dynasty, by confirming the sums owed to their owners, committed themselves *de facto* to paying off the debts of their predecessors, which placed an additional burden on the treasury. However, such confirmations also provided an opportunity to strengthen the ties between the former Mazovian elites and the royal court and to gain their favor. There are also no specific characteristics of the group of people receiving pledges. Apart from tenants who had owned their tenures since the times of the Mazovian princes, Polish kings did not take territorial origin into account in new grants. Pledged estates in Mazovia were granted to people from all over Poland, often from families who were closest to the rulers at the time. It is worth noting that all royal estates in the

Mazovia region, which was part of the Kingdom of Poland at the time, were pledged by the rulers at some point before 1506. Apparently, the Jagiellonian dynasty treated their new Mazovian estates as an additional resource allowing them to continue their previous policy of pledging and as an opportunity to improve the situation of the royal treasury and win the favor of their closest associates.

Andrzej Buczyło – doktor, adiunkt w Zakładzie Badań Źródłoznawczych i Edytorstwa Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Zainteresowania badawcze koncentruje na historii Podlasia i powiatu brzeskiego od XV do XVIII w. ze szczególnym uwzględnieniem stosunków religijnych, osadnictwa i geografii historycznej.

Andrzej Buczyło – assistant professor at the Department of Source Criticism and Editing at the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences. His research interests focus on the history of Podlasie and the Brest County from the 15th to the 18th century, with particular emphasis on religious relations, settlement, and historical geography.

E-mail: abuczylo@ihpan.edu.pl